

Miron Wolny

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7835-128X>

Korespondencja pomiędzy Antygonem II Gonatasem a Zenonem z Kition – przyczynek do rozważań nad tworzeniem kręgu intelektualnego na dworze Antygonidów

Streszczenie: Przedmiotem rozważań podjętych przez autora przedłożonego tekstu jest zapamiętana przez Diogenesa Laertiosa korespondencja, która została wymieniona pomiędzy władcą Antygonidów Antygonem II Gonatasem (283–239 p.n.e.) a filozofem Zenonem z Kition (333/2–262 p.n.e.). Sprowadza się ona jedynie do dwóch listów, podanych w retorycznej konwencji i będących ekspozycją poglądów stoickich. Antygon w swoim liście do Zenona prosi filozofa o intelektualne wsparcie dworu. Ten jednak dyplomatycznie odmawia przyjęcia propozycji gościny, usprawiedliwiając swoją decyzję zaawansowanym wiekiem. Analiza wymiany myśli pomiędzy królem a filozofem wskazuje, że chociaż prezentacja poczynań Antygona może być obarczona echem negatywnego przekazu na temat Macedonii, to jednak działania władcy wskazują na chęć budowania intelektualnej rangi oświeconego dworu Antygonidów. Poza uczestnictwem w rywalizacji dworów, będącej elementem hellenistycznej konwencji, zwrócenie się w kierunku prominentnego filozofa miało również dla władcy ważny wymiar indywidualny. Antygon, który chciał postrzegać siebie jako zwycięzca Pyrrusa (272 p.n.e.), dążąc jednocześnie do zademonstrowania nad Epirotą swojej wyższości, także w sferze intelektualnej.

Słowa kluczowe: hellenizm, Antygon II Gonatas, Zenon z Kition, Pyrrus, propaganda dworska

Wprowadzenie

Zapamiętana przez Diogenesa Laertiosa korespondencja wymieniona pomiędzy władcą Antygonidów Antygonem II Gonatasem (283–239 p.n.e.) a filozofem Zenonem z Kition (333/2–262 p.n.e.) nie jest szczególnie bogata. Wymiana słowa pisanego sprowadza się zaledwie do dwóch listów – jednego wysłanego przez króla do filozofa i drugiego, stanowiącego odpowiedź mędrca, skierowaną do Antygona. W swoim liście do Zenona hellenistyczny władca prosi go o intelektualne wsparcie dworu. Kierując uprzejmości w stronę

filozofa król zaprasza uczonego na swój dwór. Adresat jednakże dyplomatycznie odmawia przyjęcia propozycji gościny, usprawiedliwiając swoją decyzję zaawansowanym wiekiem. Nie ignorując wszakże całkowicie prośby władcy, posyła mu na dwór swoich uczniów¹.

Przytoczony epizod jest interesujący z kilku co najmniej powodów. Po pierwsze, anegdota przynależy do kanonu opowieści o życiu słynnych filozofów i obarczona jest przypowiatkową konwencją narracji Diogenesa Laertiosa. Nadrzędnym celem tego pisarza było przede wszystkim wskazanie na przymioty intelektualne swoich bohaterów i takie ich ukazanie, które wspomagałoby zaprezentowanie światopoglądu, cechującego omawiane postaci². Po drugie, zabiegi czynione przez Antygona Gonatasa w celu zaproszenia filozofa na dwór w Pelli były elementem szerszej polityki władcy, zmierzającej do stworzenia kręgu współpracowników króla o jednakowo wysokich kwalifikacjach intelektualnych, co było świadomym elementem wizerunkowej autokracji Antygonidy. Poza tym kwestie korespondencji zamieszczonej w dziele Diogenesa Laertiosa były dotąd domeną badań filologicznych, a także rozważań o charakterze filozoficznym, co oczywiście dostarcza badaniom naukowym pewnych atrybutów, pozostawiając jednak wciąż dość spory niedosyt w spojrzeniu na problem od strony działań Antyгона Gonatasa³.

W rezultacie rodzą się wątpliwości związane z charakterem tej wymiany listów. Wśród szeregu powstających kwestii nie można uniknąć również pytania o autentyczność korespondencji, tym bardziej że dzieło Diogenesa Laertiosa pełne jest tego rodzaju ozdobników narracyjnych⁴, zaś ogólne zaufanie do historycznej wiarygodności danych podawanych przez tego autora również nie należy do najwyżej cenionych⁵. Jedyną,

¹ Diog. Laert. 7.1.7–8.

² Dzieło Diogenesa Laertiosa, *Żywoty i poglądy słynnych filozofów* (Βίοι και γνῶμαι τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκμησάντων) – niezależnie od szeregu zastrzeżeń – uważane jest za kompendium wiedzy dotyczącej antycznej myśli filozoficznej, zob. Diogenes Laertius, *Lives of the Eminent Philosophers*, transl. P. Mensch, J. Miller, Oxford 2018.

³ Sylwetka Antyгона Gonatasa w badaniach naukowych, zob. J. Kaerst, *Antigonos no. 4*, RE 1, 2, Stuttgart 1894, kól. 2413 i n.; W. W. Tarn, *Antigonos Gonatas*, Oxford 1913; W. Fellmann, *Antigonos Gonatas, König der Makedonen, und die griechischen Staaten*, Würzburg 1930; F. Sandberger, *Prosopographie zur Geschichte des Pyrrhos*, Stuttgart 1970, s. 34–48; J. Gabbert, *Antigonos II Gonatas. A Political Biography*, London 1997; E. Panagopoulou, *Antigonos Gonatas: Coinage, Money and The Economy*, London 2000 (diss.).

⁴ D. F. Leão, *O Livro I de Diógenes Laércio: a tradição dos Sete Sábios e a caracterização da figura do sophos*, [w:] *Dos homens e suas ideias. Estudos sobre as Vidas de Diógenes Laércio*, ed. D. Leão, G. Cornelli, M. Peixoto, Coimbra 2013, s. 2–3.

⁵ D. F. Leão, *Can we trust Diogenes Laertius? The Book i of the Lives of Eminent Philosophers as source for the poems and the laws of Solon*, [w:] *Dike. Essays on Greek Law in Honor of Alberto Maffi*, ed. L. Gagliardi, L. Pepe, Milano 2019, s. 227: *I argued that, from a merely historical perspective, it might be said that Diogenes is usually quite unreliable as a source on the individual Sages portrayed in this part of his work, especially of those who have a better documented historical consistency [...] This rather critical appraisal of his work is partly due to the fact that he very often chose to record anecdotal details and to deal somewhat superficially with the figures of the ancient sophoi, although relatively abundant data would be available on them, as can be deduced from the sources that Diogenes himself regularly evokes.* Jednakże autor ten zwraca uwagę, że wśród materiału przepracowanego przez Diogenesa, epizodycznie pojawiają się dane o pewnej wartości historycznej (zob. D. F. Leão, *O Livro I de Diógenes Laércio*, s. 3 i n.), które – chociaż analizowane są w odniesieniu do żywota Solona – opierają się na manierze wspólnej dla całego dzieła.

jak się wydaje możliwością zmierzenia się z tą sytuacją jest próba rozpatrzenia tego problemu w szerszym kontekście historycznym, przy równoczesnym – możliwie dokładnym przeanalizowaniu danych dostarczonych przez Diogenesa Laertiosa. W tym celu konieczne jest skonfrontowanie formalnej strony listu, czyli jego retorycznej i leksykalnej konstrukcji z zawartością merytoryczną. Niezależną kwestią pozostaje zapytanie skierowane do Zenona z Kition – przedstawiciela filozoficznej szkoły stoickiej, którego potencjalna użyteczność na dworze Antygonidów stanowi sporą zagadkę. Pojawia się poza tym pytanie o możliwości hiperbolizacji intelektualnych wartości lansowanych na dworze Antygonidów, które mogły być podyktowane racjami natury politycznej – szczególnie w przypadku Antygona II Gonatasa – rywalizacją z władcą Epiru Pyrrusem.

Dwór hellenistyczny a predylekcje intelektualne Antygona II Gonatasa

Przykład Aleksandra Wielkiego, korzystającego z nauk Arystotelesa, stanowił bezspornie wymowną egzemplifikację zespolenia władzy z intelektualnym zapleczem reprezentowanym przez mędrców⁶. Doświadczenie to stawało się w czasach hellenistycznych wielowymiarowe i transparentne⁷, zaś jego efektem było przeświadczenie o znaczeniu mądrego doradcy, znajdującym się w otoczeniu władcy. Egzemplifikację ilustrującą ten problem znajdujemy chociażby u Polibiusza, który charakteryzuje Filipa V jako władcę podatnego na manipulacje, albowiem gdy w jego otoczeniu znajdowali się Turion i Demetrios miał on być największym zbrodniarzem, kiedy zaś miał za doradcę Aratosa lub Chrysogenesa był wówczas najłagodniejszym władcą⁸. Wieloczynnikowa rekonstrukcja procesu historycznego, prowadzona przez Polibiusza⁹, podkreśla zatem rolę królewskiego doradcy, przyjaciela władcy, czy po prostu dworzanina¹⁰. Polibiusz dysponuje już szerszym oglądem sytuacji, która z punktu widzenia ostatnich Antygonidów obrazuje już dokonany kształt hellenistycznego dworu zarówno z jego pozytywnymi,

⁶ A.-H. Chroust, *Was Aristotle Actually the Chief Preceptor of Alexander the Great? [w:] Aristotle: New Light on Life and on Some of His Lost Works: Some Novel Interpretations of the Man and His Life*, ed. A.-H. Chroust, Notre Dame 1973, s. 125–132; M. Bocker, *Aristoteles als Alexander Lehrer in der Legende*, Bonn 1966 (Diss.); M. Plezia, *Aristoteles gegenüber der Monarchie Alexander der Großen*, [w:] *Studien zur Geschichte und Philosophie des Altertums*, Budapest 1968, s. 84–89; M. Wolny, *Działalność urbanizacyjna Pyrrusa w Epirze – cassus Beronikidy i Antigonei*, „Echa Przeszłości” 20/1, 2019, s. 56.

⁷ R. Andreotti, *Die Weltmonarchie Alexanders des Großen*, „Saeculum” 8, 1957, s. 120–166; E. Badian, *Alexander the Great and Unity of Mankind*, „Historia” 7, 1958, s. 425–444; A. B. Bosworth, *The Legacy of Alexander. Politics, Warfare, and Propaganda under the Successors*, Oxford 2002. Na temat intelektualnych założeń sprawowania władzy politycznej w czasach hellenistycznych zob. G. J. D. Aalders, *Political Thought in Hellenistic Times*, Amsterdam 1975.

⁸ Plb. 9.23.9.

⁹ P. Pédech, *La méthode historique de Polybe*, Paris 1964; G. Zecchini, *Polibio, la storiografia ellenistica e l'Europa*, Milano 1986; A. M. Eckstein, *Moral Vision in The Histories of Polybius*, Berkeley 1995.

¹⁰ G. Weber, *Interaktion, Repräsentation und Herrschaft. Der Königshof im Hellenismus*, [w:] *Zwischen “Haus” und “Staat”: antike Höfe im Vergleich*, ed. A. Winterling, Munich 1997, s. 27–31.

jak i negatywnymi cechami. Jak słusznie zauważa R. Strootman, hellenistyczna kultura dworska wytworzyła się na gruncie form przyjętych w rodzinie Argeadów – w otoczeniu Filipa II i Aleksandra, podlegając następnie różnorodnym wpływom, szczególnie greckim i irańskim¹¹. Wynika z tego przeto, że do formy dojrzałej dochodziła w drodze ewolucji uwzględniającej zarówno regresywne jak i progresywne tendencje w kulturze. Co więcej modele tworzące się poza monarchią Antygonidów i Selukidów, znalazły szerszy rezonans w pomniejszych królestwach hellenistycznych, takie jak Pont, Bitynia, Kommagena, Judea czy Armenia¹². Nieco inny charakter reprezentował dwór Ptolemeusza w Aleksandrii¹³, mającej charakter prawdziwie metropolitarnej stolicy¹⁴, która – jak się wydaje – dla wielu innych władców stanowiła niezmiennie istotny punkt odniesienia. Truizmem jest oczywiście twierdzenie, jak ważną rolę odegrał model dworu hellenistycznego, wywierający wpływ na rozwój rzymskiego dworu cesarskiego, jednak podkreślenie pryncypiów intelektualnych w otoczeniu cesarza wydaje się tutaj czynnikiem odgrywającym niebagatelną rolę¹⁵. Spoglądając więc na hellenistyczną kulturę dworską w czasach Antyгона II Gonatasa znajdujemy się u źródeł tego ważnego w historycznym rozwoju procesu. Z uwagi na fakt, że królestwo hellenistyczne miało charakter osobisty i opierający się na władzy charyzmatycznej, toteż i dwór królewski był zasadniczo rodzinnym domem królewskiej rodziny (οἶκος)¹⁶.

Kosmopolityczny wymiar okresu hellenistycznego sprzyjał zatem nade wszystko dyfuzji myśli¹⁷, co oznaczało, że nowe stolice były ośrodkami zarówno odbierającymi,

¹¹ R. Strootman, *Court, Hellenistic*, [w:] *The Encyclopedia of Ancient History* (First Edition), ed. R. S. Bagnall, K. Brodersen, C. B. Champion, A. Erskine, S. R. Huebner, Blackwell 2013, s. 1818.

¹² R. Strootman, *Hellenistic court society: The Seleukid imperial court under Antiochos the Great (223–187 BCE.)*, [w:] *Royal courts in dynastic states and empires: A global perspective*, ed. J. Duindam, M. Kunt, T. Artan, Leiden 2011, s. 63–90.

¹³ Rolę Aleksandrii jako ośrodka myśli naukowej celnie podsumował W. W. Tarn, *Antigonos Gonatas*, s. 223: *For to modern eyes it may look as if the mainstream of the world's progress had already shifted to Alexandria, where the munificent endowments of the Ptolemies were, consciously or unconsciously, all concentrating upon the great rival, science. The glory of Alexandria was to be shown forth in her mathematicians and astronomers, her geographers and physicians, her scholars and encyclopaedists; but, whatever their ultimate deserts, the immediate future did not lie with them.*

¹⁴ G. Grimm, *Alexandria. Die erste Königsstadt der hellenistischen Welt*, Mainz am Rhein 1998.

¹⁵ K. Leszek, *Treści o charakterze propagandowym w literaturze wybranych pisarzy z kręgu Gajusza Cilniusza Mecenasasa* (rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem naukowym dr. hab. Mirona Wolnego, prof. UWM), Olsztyn 2020, s. 7, 78–79, 112–113, 253, 400, 438.

¹⁶ R. Strootman, *Court*, s. 1818.

¹⁷ Literatura odnosząca się do okresu hellenistycznego jest bardzo bogata, zob. J. G. Droysen, *Geschichte des Hellenismus*, t. I–III, Basel 1956 (repr.); R. Bichler, *Hellenismus*, Darmstadt 1983; E. Gruen, *The Hellenistic World and the Coming of Rome*, Berkeley/Los Angeles 1984; R. A. Billows, *Kings & Colonists. Aspects of Macedonia Imperialism*, Leiden/New York/Köln 1995; E. S. Gruen, *Hellenistic Kingship: Puzzles, Problems and Possibilities*, [w:] *Aspects of Hellenistic Kingship* (Studies in Hellenistic Civilization VII), ed. P. Bilde, T. Engberg-Pedersen, L. Hannestad, J. Zahle, Aarhus 1996, s. 116–125; G. Herman, *The court society of the Hellenistic age*, [w:] *Hellenistic constructs: Essays in culture, history, and historiography*, ed. P. Cartledge, P. Garnsey, E. Gruen, Berkeley 1997, s. 199–224; E. Will, *The Formation of The Hellenistic*

jak i kreującymi ten proces. Miasta stanowiące siedziby monarchów i ich dworów odznaczały się mocarstwowym rozmachem, z którym dobrze komponował się wizerunek „oświeconego” monarchy – uczonego, intelektualisty otoczonego ludźmi kultury i nauki. Transparentnym, chociaż niejedynym przykładem wizerunkowego marketingu mogą być działania w sferze kultury prowadzone przez Antygona II Gonatasa¹⁸. Władca ten zmierzał do stworzenia kręgu przyjaciół dworskich (φίλοι). Przymuszczalnie mogli oni znajdować się zarówno w jego najbliższym otoczeniu, jak też mogli być emisariuszami intelektualnych treści docierających do władcy. W. W. Tarn brał nieomal za pewnik, że dla Antygona jako monarchy z filozoficznym przygotowaniem nie mogła być w pełni zadowalającą intelektualna strona życia, której treścią miałyby być jedynie dworska administracja. Efektem sytuacji, w której Antygonida zapragnął uczynić Pellę drugimi Atenami (*second Athens*), było postanowienie dotyczące zebrania kręgu wybitnych postaci, których dodatkowo miała wiązać z władcą szczególna więź, oparta na przyjaźni¹⁹.

Oczywiście dla pełniejszego oglądu sytuacji, bardziej komfortowa byłaby znajomość liczebności całego kręgu dworskiego, na podstawie której możliwe byłoby oszacowanie proporcji zasilających go intelektualistów. Niestety, z braku dostępnych źródeł na ten temat można odwołać się zaledwie do analogii. Dotyczy ona słynnego dziada Antygona II Gonatasa – Antygona I Monofthalmosa. Badania przeprowadzone przez R. A. Billowsa w odniesieniu do otoczenia „przyjaciół dworskich” starego towarzysza Filipa II i Aleksandra Wielkiego pozwalają w pewnych zarysach rekonstruować grupę liczącą 128 osób. Należy jednak pamiętać, że krąg ten odpowiedzialny był za realizację rozmaitych celów²⁰. Przyświecająca Antygonowi Monofthalmosowi idea rekonstrukcji imperium skazywała go na ustawiczne wojny²¹, których końca zresztą nie doczekał padając pod Ipsos (301 p.n.e.)²². Przymuszczalnie nie było więc poza kronikarzami zbyt wiele miejsca na obsadzanie tego kręgu intelektualistami. Nie zmienia to jednak faktu, że zapewne już w tym czasie zaczęły tworzyć się struktury dworskich przyjaciół (φίλοι), oparte na modelu przyswajającym praktyki związane kompletowaniem i aranżowaniem

Kingdoms, [w:] *The Cambridge Ancient History* (Second Edition), vol. 7.1 (*The Hellenistic World*, ed. F. W. Walbank, A. E. Astin, M. W. Frederiksen, R. M. Ogilvie), Cambridge 2006, s. 101–117; R. Strootman, *The Hellenistic Royal Court. Court Culture, Ceremonial and Ideology in Greece, Egypt and the Near East, 336–30 BCE*, Utrecht 2007 (diss.).

¹⁸ H. H. Schmitt, *Antigoniden*, [w:] *Kleines Wörterbuch des Hellenismus*, Hrsg. H. H. Schmitt, E. Vogt, Wiesbaden 1988, s. 58–60.

¹⁹ W. W. Tarn, *Antigonos Gonatas*, s. 224.

²⁰ R. A. Billows, *Antigonos The One-Eyed and The Creation of The Hellenistic State*, London 1990, s. 247–250.

²¹ E. S. Gruen, *The Coronation of the Diadochi*, „*Karanos*” 1, 2018, s. 109–119.

²² M. Wolny, *Działania Pyrrusa w sojuszu z Antygonem Monofthalmosem i Demetriosem Poliorketesem przeciwko koalicji diadochów – uwarunkowania polityczne i konsekwencje wydarzeń lat 307–301 p.n.e.*, „*Echa Przeszłości*” 19, 2018, s. 9–36.

otoczenia, według twórczo recypowanych wzorców, wypracowanych w czasach Aleksandra Wielkiego²³.

Wraz ze stabilizacją państwa i umacnianiem pozycji władcy rezydującego w stolicy swojego kraju, ukonstytuowaniu, ale i specjalizacji ulegało również jego dworskie otoczenie. Efekty tego procesu na dworze Antygonidów przyniosły ugruntowanie się intelektualnego kręgu otaczającego władcę, zasilanego przez znamienitych przedstawicieli. W czasach Antygona Gonatasa część z nich, znanych z imion, można wymienić. Wśród nich znalazł się poeta Aratos, który opiewał króla w swoich *Fajnomena*²⁴, wskazuje się także filozofów Persajosa i Filonidesa²⁵, poza tym wiemy o kontaktach dworu w Pelli z postaciami Biona z Borythenesu²⁶, Menedemosa z Eretrii²⁷, Aleksandra z etolskiego Pleuron²⁸, Antagorasa z Rodos²⁹ czy Tymona z Fliuntu³⁰. Niemniej jednak musimy założyć, że w otoczeniu Antygonidy od samego początku działały również osoby, których imiennie nie znamy, co wcale nie oznaczało, że nie posiadały one wpływu na władcę. W świetle informacji źródłowych postacią planowaną do zasilenia tego kręgu był również filozof Zenon z Kition.

Krąg intelektualny na dworze Antygonidów nie tworzył się bez przeszkód. W. W. Tarn wskazuje na dwa etapy w kształtowaniu się królewskiego otoczenia czasów Antygona Gonatasa. Pierwszy z nich miało inicjować małżeństwo Antygona zawarte z Filą, stanowiące okazję do zebrania przyjaciół, których dobór podpowiadały intelektualne, a zwłaszcza literackie predykcje króla. Tarn zauważa, że wojna, którą Antygon prowadził z Pyrrusem miała destruktywne działanie na dwór macedoński i doprowadziła do rozproszenia kręgu władcy. Po śmierci Pyrrusa (272 p.n.e.) doszło do ponownej rekonstrukcji otoczenia władcy, a tym samym ziścił się drugi etap rozwoju tego gremium³¹.

Nie można wykluczyć, że Antygon był porównywany z Pyrrusem, stąd zarówno w trakcie rywalizacji, a także po jej zakończeniu pragnął zapewne prezentować się jako lepszy władca i dowódca. Wiemy, że obraz Pyrrusa przechowywany miejscami w dziele Plu-

²³ Na temat otoczenia Aleksandra zob. H. Berve, *Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage*, München 1926; W. Heckel, *Who's Who in the Age of Alexander the Great: Prosopography of Alexander's Empire*, Malden 2006.

²⁴ E. Maass, *Commentationum in Aratum reliquiae*, Berlin 1898, s. 146; J. Rostropowicz, *Antigonos Gonatas in der „Phainomena“ des Aratos von Soloi*, „Eos” 84, 1996, s. 65–73.

²⁵ R. Strootman, *The Hellenistic Royal Court*, s. 210–211.

²⁶ W. W. Tarn, *Antigonos Gonatas*, s. 225, 233 i n.

²⁷ D. Knoepfler, *La Vie de Ménédème d'Érétie de Diogène Laërce. Contribution à l'histoire et à la critique du texte des Vies des Philosophes*, Basel 1991, s. 13–19; M. Haake, *Der Grabstein des Asklepiades Phleiasios aus Eretria – Philosoph und Freund des Menedemos von Eretria? Zu SEG LV 979*, „Museum Helveticum” 67, 2010, s. 234.

²⁸ W. W. Tarn, *Antigonos Gonatas*, s. 229.

²⁹ Plut. *Mor.* 182.

³⁰ W. W. Tarn, *Antigonos Gonatas*, s. 23, 240–241, 231, 233.

³¹ W. W. Tarn, *Antigonos Gonatas*, s. 225.

tarcha odkrywa część źródeł wywodzących się z tradycji mocno nieprzychylniej Epirocie. W świetle tych doniesień Pyrrus jawi się jako postać nieokrzesa, fizycznie szkaradna, a nadto pozbawiona należytej uwagi dla intelektualnej strony życia³². Zwycięski Antygon, chcący reprezentować przeciwstawne cechy, mógł uciekać się do zabiegów wspomagających kreowanie wizerunku władcy³³, który nie tylko zadowala się doczesnym szczęściem, ale też poszukuje bardziej uniwersalnych i trwałych wartości wraz z którymi mógłby uwiecznić swoje dzieło.

List Antygona II Gonatasa do filozofa Zenona z Kition

W zacytowanym przez Diogenesa Laertiosa liście król Antygon pozdrawia Zenona i wyrażając sąd, że poprzez szczęście oraz sławę góruje nad filozofem, nadmienia jednocześnie, że nie dorównuje mu wykształceniem. Podkreśla, że wciąż jeszcze nie osiągnął doskonałej szczęśliwości, którą posiada Zenon. W swoim liście prosi adresata, aby zechciał przyjechać na dwór macedoński, stając się mistrzem nie tylko dla Antygona, ale dla wszystkich Macedończyków. Jeśli bowiem Zenon udzieli nauk władcy Macedonii, kierując go ku cnocie, to również i jego poddanych powiedzie ku męstwu. W większości przypadków poddani są bowiem takimi, jakim jest ich władca³⁴.

W liście zawartych zostało kilka kwestii. Pierwszą z nich jest niewątpliwie strona formalna, czyli struktura listu, która eksponując retoryczną formułę, poza zwyczajowym pozdrowieniem, zawiera: uzasadnienie prośby, jej wyrażenie, a następnie wzmocnienie uzasadnienia. Drugą jest sprawa repertuaru leksykalnego, wykorzystanego w celu zestawienia Antygona z Zenonem dla obrazowego zarysowania celów przyświecających władcy. Trzecia kwestia jest – jak się wydaje – fundamentalna z historycznego punktu widzenia. Stanowi ją wyrażenie woli króla, będącej użyteczną również dla jego poddanych. Ich rolę, co znamienne, w sprawozdaniu Diogenesa odgrywają Macedończycy.

Kiedy Antygon przesyła filozofowi pozdrowienia, a podkreślając własną pozycję, eksponuje swoje szczęście (τύχη) oraz sławę (δόξα), pozwalające mu górować nad filozofem (voμίζω προτερειν τοῦ σοῦ βίου)³⁵, to wyrażona intencja nie ma jednak na celu dokuńczyć mędrcomu. Wyraźna sugestia zawarta w korespondencji wskazuje, że nie są to cechy wystarczające do osiągnięcia absolutnej przewagi. Władca jednocześnie uwypukla bowiem cechy, którymi ustępuje filozofowi. Zalicza do nich rozum (λόγος), wykształcenie

³² Plut. *Pyrrh.* 3.4–5; G. Nenci, *Pirro, aspirazioni egemoniche ed equilibrio mediterraneo*, Torino 1953, s. 59.

³³ Sporo do myślenia w tej materii dostarcza scena, w której zwycięski Antygon oplakuje pokonanego Pyrrusa (zob. Plut. *Pyrrh.* 34.4), okazując jednocześnie swoją wyższość, por. L. I. Hau, *Moral History from Herodotus to Diodorus Siculus*, Edinburgh 2016, s. 167.

³⁴ Diog. Laert. 7.1.7.

³⁵ Diog. Laert. 7.1.7.

(παιδεία) i duchowe bogactwo, czyli szczęście prawdziwe (τῆς τελείας εὐδαιμονίας)³⁶. Antygon odważnie podkreśla przy tym, że właśnie pod względem rozumu i wykształcenia pozostaje w tyle za filozofem. Nadziei na poprawę tej sytuacji król upatruje jednak w intelektualnym obcowaniu z filozofem. W tym też miejscu przechodzi do wyrażenia głównej sprawy, otwarcie kierując do Zenona prośbę, aby przyjął zaproszenie na jego dwór: διόπερ κέκρικα προσφωνῆσαι σοι παραγενέσθαι πρὸς ἐμέ, πεπεισμένος σε μὴ ἀντερεῖν πρὸς τὸ ἀξιούμενον³⁷. Po wyrażeniu tej prośby następuje wzmocnienie argumentacji uzasadniającej celowość wizyty filozofa. W zacytowanej korespondencji Antygon eksponuje nadrzędny cel wizyty mędrca, roztaczając w zasadzie misyjny charakter jego działalności³⁸. Podkreśla, że obecność uczonego jest konieczna dla właściwego ukształtowania poddanych Antygonidy. W sensie retorycznym argument ten nawiązuje do hellenistycznego ideału władcy, który postrzega państwo jako emanację władzy³⁹.

W sensie leksykalnym szczęście oraz sława, wyrażone jako τύχη i δόξα pozwalające Antygonowi przewyższać filozofa, przeciwstawione są potędze rozumu i wykształcenia mędrca, które wyrażone są przez rzeczowniki λόγος i παιδεία. Zarysowana dychotomia polega na wskazaniu opozycji pomiędzy przymiotami otrzymanymi a przymiotami wypracowanymi. Antygon przyznaje bowiem, że miał szczęście i to właśnie ono miało zdecydować o jego sławie. Antygon był wszakże władcą dobrze urodzonym – po kądzieli wnuk Antypatra, siostrzeniec Cassandra i kuzyn Filipa IV, Antypatra I oraz Aleksandra V, po mieczu zaś – wnuk Antygona Jednookiego i syn Demetriosa I Poliorketesa. W ten sposób stawał się prawdziwym potomkiem rodów królewskich, które panowały po wygładzeniu Temenidów⁴⁰. Intencją Diogenesa Laertiosa jest przeto aluzja do tych czynników, które uczyniły Antygona sławnym. Niemniej dostrzegając przymioty filozofa przekazuje aluzję, że wynikają one w pewnej mierze z potęgi rozumu i osobistych predyspozycji, lecz także polegają na własnej pracy w dążeniu do mądrości. Cztelną wydaje się w tym miejscu sugestia, że Antygon zamierza taką pracę wykonać. Diogenes Laertios celowo oddaje wypowiedzenie tej kwestii Antygonidzie, który podkreśla, że pozostaje w tyle za filozofem, wyrażając to stanowisko poprzez frazę λόγου δὲ καὶ παιδείας καθυστερεῖν. Trzeba więc zauważyć, że przy pomocy czasownika καθυστερέω, autor stara się wskazać na ambicję władcy, który wszak przyznaje, że nie dorównuje filozofowi, ale stara się tę sytuację zmienić⁴¹. Poza tym retoryczną wymowę tego fragmentu wzmacnia dodana na

³⁶ Diog. Laert. 7.1.7.

³⁷ Diog. Laert. 7.1.7.

³⁸ Diog. Laert. 7.1.7: σὺ οὖν πειράθητι ἐκ παντὸς τρόπου συμμίξαι μοι, διελιφῶς τοῦτο διότι οὐχ ἐνὸς ἐμοῦ παιδευτῆς ἔση, πάντων δὲ Μακεδόνων συλλήβδην.

³⁹ Ch. Habicht, *Die herrschende Gesellschaft in den hellenistischen Monarchien*, „Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte” 45, 1958, s. 1–16.

⁴⁰ J. Kaerst, *Antigonos no. 4*, kol. 2413; W. W. Tarn, *Antigonos Gonatas*, s. 20.

⁴¹ Plut., *Crass.* 29.3 wykorzystuje czasownik καθυστερέω w znaczeniu militarnym dla określenia położenia jednego podmiotu, który pozostaje nieco w tyle za innym. Poza tym literatura antyczna zna również

końcu pierwszego zdania fraza ἦν σὸ κέκτησαι, w sposób symboliczny wyrażająca tęsknotę za cechami, których macedoński władca nie zdołał jeszcze osiągnąć.

Kolejną z sygnalizowanych już kwestii jest wskazanie Antygona na chęć wykształcenia Macedończyków. Myśl przedstawiona z naciskiem jako konieczność kształcenia się władcy dla społeczności państwa wyrażona została w retorycznej formule. Antygon mówi o zabiegach mających przekładać się na całą ludność w państwie i własną dwutorową wizję, zmierzającą do osiągnięcia tego celu. Najpierw więc kształcenie władcy ma służyć skierowaniu go ku cnocie (ἀρετή), warunkującej poprowadzenie jego poddanych ku męstwu (εὐανδρίαν)⁴². O ile retoryczna konstrukcja uzależniająca dzielność od cnoty, nie wydaje się zabiegiem szczególnie zadziwiającym, o tyle jednak wskazanie na Macedończyków (πάντων δὲ Μακεδόνων συλλήβδην), jako poddanych Antygona, wydaje się przerysowywać echo tradycji zaliczającej ich do barbarzyńców. Nie wydaje się możliwe, aby można było rozumieć to nawiązanie inaczej, aniżeli jako ślad po preferującej ekskluzywizm tradycji helleńskiej, nawiązującej do antagonizmu grecko-macedońskiego i sięgającego wprost do myśli Demostenesa⁴³. Poza tym rysuje się tu kwestia polityczna. Ojciec Antygona Gonatasa, Demetrios I Poliorketes, w czasie swej aktywności zyskał⁴⁴, ale później też stracił Macedonię. Likwidacja tej części władztwa Antygonidów dokonała się na drodze jej podziału pomiędzy zwycięskich graczy: Lizymacha i Pyrrusa⁴⁵. Przed Gonatasem stało zatem zadanie odzyskania tego dziedzictwa Antygonidów, co – jak uzasadnia E. Will – miało wynikać z woli Demetriosa⁴⁶, który jednak niebawem zginął (283 p.n.e.)⁴⁷, nie doczekawszy aranżowanego obrotu spraw. Antygon musiał zatem zorganizować i skonsolidować struktury państwa, w czym zapewne pomocny był kapitał odziedziczony po ojcu, ale w procesie tym ważnym czynnikiem był również wizerunkowy status władcy, o który król musiał samodzielnie zadbać⁴⁸.

Konieczność ta wymagała od Antygona działań, także opartych na przekonaniu, że państwo jest niejako emanacją władcy. Przekonuje o tym końcowa i zupełnie ogólna myśl zawartego w liście wywodu. Wedle tej myśli charakter poddanych, czyli ich moral-

przykłady zastosowania tego czasownika w znaczeniach temporalnych, zob. Plb. 11.33.8 (σπεύδων δὲ μὴ καθυστερεῖν τῆς ἐν τῇ Πρώμῃ καταστάσεως τῶν ὑπᾶτων), por. Diod. 5.53; Strab. 14.2.5.

⁴² Diog. Laert. 7.1.7: ὁ γὰρ τὸν τῆς Μακεδονίας ἄρχοντα καὶ παιδεύων καὶ ἄγων ἐπὶ τὰ κατ' ἀρετὴν φανεροῦς ἔσται καὶ τοὺς ὑποτεταγμένους παρασκευάζων πρὸς εὐανδρίαν

⁴³ L. Pearson, *The Virtuoso Passages in Demosthenes' Speeches*, Phoenix 29, 1975, s. 214–230.

⁴⁴ C. Wehrli, *Antigone et Démétrios*, Genève 1968, s. 173.

⁴⁵ Plut. *Dem.* 44.1 i n.; Plut. *Pyrrh.* 11.1–12.6; Paus. 1.10.2; F. Geyer, *Lysimachos*, RE 14.1, Stuttgart 1928, kol. 17–19 n.; P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 151 i n.; G. Saitta, *Lisimaco di Tracia*, Kokalos 1, 1955, s. 129–132; Ch. Habicht, *Untersuchungen zur politischen Geschichte Athens im 3. Jahrhundert*, Munich 1979, s. 45–47.

⁴⁶ E. Will, *The Formation of The Hellenistic Kingdoms*, s. 108: *Demetrios feel back once more towards Asia, leaving his remaining European possessions in the care of his son Antigonos Gonatas*. Na temat zmagani prowadzonych przez Demetriosa, zob. W. Heckel, *Demetrios Poliorketes and the Diadochoi*, „La Parola del Passato” 219, 1984, s. 438–440.

⁴⁷ H. H. Schmitt, *Antigoniden*, s. 60.

⁴⁸ R. Strootman, *The Hellenistic Royal Court*, s. 268.

na i intelektualna formacja zależy bezpośrednio od władcy: οἷος γὰρ ἂν ὁ ἡγούμενος ᾖ, τοιοῦτους εἰκὸς ὡς ἐπὶ τὸ πολλὸν γίνεσθαι καὶ τοὺς ὑποτεταγμένους⁴⁹. W większości stają się tacy jak władca, zapewne dlatego, że chcą go naśladować. W tym sensie koncepcja listu w końcowej wersji powraca do kwestii wyrażonych na samym początku i koncentruje się na obrazie idealnego władcy. Zgodnie z duchem filozofii stoickiej rozum stanowi tu podstawę etyki, a jednocześnie warunkuje osiągnięcie szczęścia, podobnie jak u Epikurejczyków, będąc celem życia. W wywodzie Diogenesa Laertiosa cel ten jest definiowany przez szczęście prawdziwe (τῆς τελείας εὐδαιμονίας), które jest nieustannym dążeniem do doskonałości zarówno w sferze wiedzy, jak i moralności.

Listowna odpowiedź Zenona z Kition udzielona królowi Antygonowi II Gonatasowi

W zacytowanej przez Diogenesa Laertiosa odpowiedzi Zenona, skierowanej do króla Antygona, zawiera się grzeczna i uzasadniona zaawansowanym wiekiem filozofa odmowa przyjęcia zaproszenia na dwór w Pelli. W zamian autor listu posyła królowi swoich uczniów, kraszając prócz tego swoją wypowiedź szeregiem nauk moralnych kierowanych w stronę władcy⁵⁰. W sensie konceptualnym list jest typową odpowiedzią na skierowaną prośbę, albowiem precyzyjnie i rzeczowo odnosi się do głównej propozycji króla. List ten zawiera cztery elementy, na które należy zwrócić szczególną uwagę. Po pierwsze, poza zwyczajowym pozdrowieniem zawiera kurtuazyjną pochwałę zamiłowań adresata. Po drugie, zawiera wstępną naukę moralną, która mając charakter ogólny pozwala zidentyfikować poglądy filozofa. Po trzecie, zawiera właściwą odpowiedź wraz z wyjaśnieniem próby kompromisowego rozwiązania sprawy podanej przez władcę. Wreszcie, po czwarte, operuje repertuarem leksykalnym pozostającym w ścisłym związku z listem Antygona.

W pierwszym zdaniu listu czytamy, że filozof pochwała zamiłowanie Antygona do nauki (Ἀποδέχομαί σου τὴν φιλομάθειαν)⁵¹, swoje stanowisko warunkując jednak (καθόσον) tym, że zapal króla opiera się na prawdziwym (ἀληθῆς) i faktycznie dążącym do osiągnięcia dobra (καὶ εἰς ὄνησιν τεινούσης), a nie pospolitym (δημῶδης) i zmierzającym do zepsucia obyczajów wychowaniu (καὶ εἰς διαστροφὴν ἠθῶν ἀντέχει παιδείας)⁵².

⁴⁹ Diog. Laert. 7.1.7.

⁵⁰ Diog. Laert. 7.1.8.

⁵¹ Diog. Laert. 7.1.8. Warto podkreślić, że czasownik ἀποδέχομαι może również oznaczać zaledwie akceptację jakiegoś pomysłu, przyjęcie go do wiadomości, a więc może wyrażać postawę, która nie musi być nacechowana przesadnym entuzjazmem, zob. *Griechisch-Deutsches Schul-Wörterbuch*, oprac. G. E. Benseler, Leipzig 1896, s. 87 (sv. ἀποδέχομαι); por. *Słownik polsko-grecki*, oprac. O. Jurewicz, t. 1, Warszawa 2000, s. 87 (sv. ἀποδέχομαι).

⁵² Diog. Laert. 7.1.8: Ἀποδέχομαί σου τὴν φιλομάθειαν καθόσον τῆς ἀληθινῆς καὶ εἰς ὄνησιν τεινούσης, ἀλλ' οὐχὶ τῆς δημῶδους καὶ εἰς διαστροφὴν ἠθῶν ἀντέχει παιδείας

Prawdziwy zapał kształcąco-wychowawczy przeciwstawiony został zatem działaniem pozornym, których efektem może być demoralizacja. To wprowadzenie stanowi ważny punkt służący rozwinięciu moralnej nauki Zenona. Myśl uczonego podkreśla misyjną funkcję filozofii, której uprawianie oznacza pogardę dla zgubnej rozkoszy. Zdanie, w którym wyraża swoją myśl, stanowi retoryczną konstrukcją wynikową⁵³, w której zestawienie konkretnych czynników prowadzi do ekspozycji danej postawy. Według zapisu poczynionego przez Diogenesa Laertiosa Zenon argumentuje, że jeśli ktoś łapczywie sięga (ὀρέγῳ) po filozofię, jednocześnie unikając (ἐκκλίνῳ) rozkoszy (ἡδονή), będącej domeną ogółu (πολυθρόλητος) i osłabiającą (τίνῳ) siły duchowe (ψυχή) młodzieży, to jasne jest, że nie tylko z natury (φύσις), ale również własnego wyboru (προαίρεσις) skłania się ku szlachetności (εὐγένεια): ὁ δὲ φιλοσοφίας ὠρεγμένως, ἐκκλίνων δὲ τὴν πολυθρόλητον ἡδονήν, ἢ τινῶν θηλύνει νέων ψυχάς, φανερός ἐστὶν οὐ μόνον φύσει πρὸς εὐγένειαν κλίνων, ἀλλὰ καὶ προαιρέσει⁵⁴. Dopowiada do tego, że szlachetna natura (φύσις δὲ εὐγενής), wzbogacona ćwiczeniami pod kierunkiem dobrego nauczyciela, bez trudu jest w stanie osiągnąć cnotę (ἀρετή)⁵⁵. Niniejsza reasumpcja nauk filozoficznych stanowi czytelne nawiązanie do stoickich podstaw pedagogicznych, w obrębie których istotą działania budującego społeczeństwo jest wychowanie młodzieży. Filozoficzna oczywistość tego twierdzenia nabiera jednak nieco innego wymiaru, kiedy rozpatrywana jest przez pryzmat kontekstu historycznego. Antygon II Gonatas jawi się bowiem jako władca, który dopiero organizuje państwo macedońskie, zaś nauki moralne Zenona mogą sugerować, że działania króla, skądinąd godne pochwały, wskazują jednak, iż w jego państwie brakuje podstaw tradycji wychowawczej. W tym punkcie, podobnie jak w liście władcy do filozofa, wydaje się także pobrzmiewać tradycja oceniająca Macedonię w duchu Demostenesa – jako kraj barbarzyński⁵⁶, którego władcom należy objaśniać dobrodziejstwa płynące z uprawiania filozofii.

Zawarta w liście odmowa Zenona względem skierowanej do niego propozycji przyjazdu na dwór w Pelli uzasadniona została przez filozofa zaawansowanym wiekiem, a więc czynnikiem leżącym całkowicie po jego stronie. Dyplomatyczna forma listu nie pozwalała zapewne na umieszczenie lakonicznej odpowiedzi, która miałaby charakter kolokwialnej wymówki, dlatego przyjęła bardziej rozbudowaną formę. Filozof w kunsz-

⁵³ Na temat retorycznej argumentacji na płaszczyźnie filozoficznej zob. R. Wardy, *The Philosophy of Rhetoric and the Rhetoric of Philosophy*, [w:] *The Cambridge Companion to Ancient Rhetoric*, ed. E. Gunderson, Cambridge 2009, s. 43–58.

⁵⁴ Diog. Laert. 7.1.8.

⁵⁵ Diog. Laert. 7.1.8: φύσις δὲ εὐγενής μετρίαν ἄσκησιν προσλαβοῦσα, ἔτι δὲ τὸν ἀφθόνως διδάζοντα, ῥαδίως ἔρχεται πρὸς τὴν τελείαν ἀνάληψιν τῆς ἀρετῆς.

⁵⁶ Na temat obrazu barbarzyńców zob. J. Hartog, *Mirror of Herodotus: The Representation of the Other in the Writing of History*, Berkeley 1988; C. Calame, *Poétique du <mythe> dans la littérature grecque: Hélène, Herodote et la pragmatique de l'historiographie*, L'Alphes 18, 1998, s. 71–107; L. Wills, *Not God's People*, Lanham 2008; E. S. Gruen, *Rethinking the Other in Antiquity*, Oxford 2011, s. 1–5; K. Vlassopoulos, *Greeks and Barbarians*, Oxford 2013, s. 278–320.

townej formie odpowiada, że w potencjalnym podróżowaniu przeszkadza mu osłabione starością ciało, albowiem ma już lat osiemdziesiąt (ἐτῶν γάρ εἰμι ὀγδοήκοντα), nie może więc przybyć osobiście na dwór władcy, lecz posyła mu kilku swoich uczniów⁵⁷. Za ich formacje intelektualne filozof poręcza⁵⁸. Jak informuje Diogenes Laertios w podsumowaniu korespondencji pomiędzy Zenonem a Antygonem, uczniami tymi byli Persajos i Filonides, dodaje jednocześnie, że Epikur pisząc do swojego brata Arisobulosa, wspomina o obu filozofach jako zaufanych ludziach Antygona⁵⁹.

Z punktu widzenia repertuaru leksykalnego, a także stylistyki i konstrukcji poszczególnych zdań tworzących list wydaje się on dość dobrze skomponowany z listem Antygona do filozofa. Na tle tego pierwszego listu trudno zauważyć wyraźny element odróżniający. Na płaszczyźnie formalnej osoba odpowiadająca w drugim liście na kwestie postawione w pierwszym liście wypowiada się przy pomocy synonimów pojęć, które zawiera pierwszy list. Łącznie list drugi komponuje się z pierwszym stanowiąc obraz filozoficznej dysputy eksponującej wartości stoickie, co implikuje dalsze pytanie dotyczące charakteru tej korespondencji, a także wpływa na podniesienie wątpliwości dotyczących autentyczności zarówno pierwszego, jak i drugiego listu.

Charakter korespondencji pomiędzy Antygonem a Zenonem – kontrowersje

Całościowy ogląd korespondencji wymienionej pomiędzy królem Antygonem Gontasem a Zenonem z Kition nakazuje dosyć ostrożne podejście do historycznego traktowania tej wymiany myśli. Podniesiona powyżej kwestia podobieństw leksykalnych może sugerować, że za autorstwem obydwu listów stała jedna i ta sama ręka, co oczywiście nie wyklucza także możliwości stylistycznego przepracowania przez źródło, z którego korzystał Diogenes Laertios, jak też nie zdejmuje możliwości inwencji autora *Żywotów i poglądów słynnych filozofów*. Przyglądając się zastawieniu obydwu listów odkrywamy dość spójny koncept filozoficzny, w którym wykorzystane pojęcia współgrają ze sobą i uzupełniają się wzajemnie. Zauważmy bowiem, że filozof zwracając uwagę na szczerę (ἀληθής) zamiłowanie (τὴν φιλομάθειαν) króla do nauki, podkreśla ekskluzywny charakter tego działania, czyniąc to przez zastosowanie określającego szlachetność tych dążeń terminu εὐγένεια, a nadto poprzez skonstrastowanie działań władcy słowami δημόδης i πολυθρόλητος, jego działania jawią się jako niepospolite⁶⁰. Podkreślona przez mędrca postawa króla jest odpowiedzią na wyrażone uprzednio przez władcę tęsknoty, których

⁵⁷ Diog. Laert. 7.1.9: ἐγὼ δὲ συνέχομαι σώματι ἀσθενεῖ διὰ γῆρας: ἐτῶν γάρ εἰμι ὀγδοήκοντα: διόπερ οὐ δύνάμαι σοι συμμῆσαι.

⁵⁸ Diog. Laert. 7.1.9.

⁵⁹ Diog. Laert. 7.1.9.

⁶⁰ Diog. Laert. 7.1.8.

ostatecznym celem jest szczęście prawdziwe (τῆς τελείας εὐδαιμονίας)⁶¹. Składnikami owej εὐδαιμονία są cnoty wyższego rzędu, za które nie można uznać powodzenia czy chwilowego szczęścia (τύχη) oraz przemijającej sławy (δόξα)⁶². Nie jest nim również krótkotrwała przyjemność, będąca jedynie rozkoszą (ἡδονή)⁶³. A zatem zgodnie z konwencją filozofii stoickiej za εὐδαιμονία stoją λόγος i παιδεία. Z zestawienia tego nie-trudno wszakże wyciągnąć wniosek, że na nic zda się potęga rozumu, który gdy nie jest kształcony – to znaczy poddawany pedagogicznym ćwiczeniom⁶⁴, staje się bezużyteczny, zaś odpowiednio zagospodarowany pozwala osiągnąć prawdziwe szczęście.

Filozoficzna spójność tego konceptu nie jest jednak dobrą wiadomością dla historyka. Podważa bowiem rzeczywistą stronę dialogu pomiędzy królem i filozofem sprowadzając zamieszczoną korespondencję do roli retorycznego ozdobnika dzieła Diogeneza Laertiosa. Efekt nasuwających się w wyniku lektury listów podejrzeń został zresztą utrwalony w badaniach naukowych, traktujących niniejszą korespondencję na ogół dość sceptycznie, czego przykładem jest argumentacja przedstawiona w pracy P. Ducray⁶⁵. Uczony podkreśla konieczność wprowadzenia elementów cytacji korespondencji, która ma za zadanie lepiej oddawać poglądy filozofa, szczególnie wartości, którym hołdował. Ponadto z punktu widzenia narracji wprowadzenie cytowania korespondencji ma funkcję podobną do zabiegów zamieszczania mów⁶⁶. Zarówno jeden, jak i drugi element mają wpływ na budowanie retoryki dzieła i uplastyczniają je pozwalając na oddanie głosu poszczególnym postaciom. W tym konkretnym przypadku listowny dialog mógłby stanowić przybliżenie ważnych składowych filozofii stoickiej na gruncie praktycznego dylematu, a więc czyniłby z historycznych postaci oparcie dla wyrażenia teoretycznych przesłanek. Zabieg ten nie jest obcy literaturze antycznej, czego egzemplifikacją są chociażby *Rozmowy umarłych* Lukiana, w których nieżyjący już bohaterowie snują wizję alternatywnych historii, eksponując jednocześnie swoje poglądy na sprawy zupełnie doczesne⁶⁷.

Z drugiej jednak strony zakwestionowanie historyczności przedłożonej w *Żywotach i poglądach słynnych filozofów* wymiany myśli nie uprawnia do całkowitej eliminacji zaproszenia wystosowanego przez Antygona do przebywającego w Atenach Zenona.

⁶¹ Diog. Laert. 7.1.7.

⁶² Szeroki zakres semantyczny pojęcia zob. *Słownik polsko-grecki*, oprac. O. Jurewicz, t. 1, Warszawa 2000, s. 228 (sv. δόξα).

⁶³ Diog. Laert. 7.1.8.

⁶⁴ Odnośnie do zakresu semantycznego pojęcia παιδεία, zob. *Słownik polsko-grecki*, oprac. O. Jurewicz, t. 2, Warszawa 2001, s. 136 (sv. παιδεία).

⁶⁵ P. Ducray, *Zenon de Kition par Diogene Laerce. Le premier des Stoiciens vu par le premier des compilateurs*, Klēsis – Revue philosophique 1.1, 2006, s. 9: *A la différence du décret, cette lettre n'est pas jugée authentique*.

⁶⁶ Zob. H. Peter, *Wahrheit und Kunst Geschichtsschreibung und Plagiat im klassischen Altertum*, Leipzig-Berlin 1911, s. 255; C. Wooten, *The Speeches in Polybius: An Insight into the Nature of Hellenistic Oratory*, *AJPh* 95, 1974, s. 235–251.

⁶⁷ R. J. Deferrari, *Lucian's Atticism*, Amsterdam 1969; B. Baldwin, *Alexander, Hannibal, and Scipio in Lucian*, „*Emerita*” 58/1, 1990, s. 51–60.

Dodatkowo celowość takiego zaproszenia wspomaga przedstawiony już powyżej kontekst, dotyczący historycznych uwarunkowań tworzenia intelektualnego kręgu wokół postaci króla Antygona Gonatasa. Poza tym warto zwrócić uwagę, że pomimo całej tendencyjności przekazu w warstwie retorycznej i leksykalnej zamieszczona przez Diogenesa Laertiosa korespondencja posiada jednak cechy charakterystyczne dla korespondencji czasów hellenistycznych. Uzasadnia to spojrzenie na tę kwestię z perspektywy badań nad korespondencją zamieszczoną w literaturze antycznej⁶⁸, co – jak zauważa J. Muir – jest odrębną kategorią w badaniach⁶⁹.

Zamieszczona przez Diogenesa Laertiosa korespondencja pomiędzy władcą a filozofem ma zwięzły charakter. Stanowi ją list Antygonidy do Zenona i odpowiedź zwrotna skierowana przez odbiorcę do nadawcy. Zasadniczy motyw tej korespondencji jest czytelny – Antygon Gonatas zaprasza filozofa na swój dwór, aby ten służył mu radą i pomocą. Sytuacja ta jest typowym nawiązaniem do polityki sukcesorów Aleksandra, dążących do osiągnięcia odpowiedniego wizerunku dworskiego. Zgodnie z tym przesłaniem, jak wskazuje P. Ducray, Antygon Gonatas potrzebował konsultanta (*conseiller*) w osobie znaczącego filozofa Hellady⁷⁰. Pytaniem niejako rozstrzygającym wątpliwości wydaje się problem wyboru Zenona z Kition.

Dlaczego Zenon?

Zenon (333–262 p.n.e.)⁷¹, syn Manazeasa lub Demeasa,⁷² pochodził z Kition – położonego na Cyprze miasta zamieszkałego przez osadników fenickich⁷³. Informacja ta wydaje się ważna, ponieważ wskazuje, że miejsce, z którego wywodził się filozof, od początku fenickiego ruchu kolonizacyjnego stanowiło pole przenikania się różnych kultur⁷⁴, co mogło wpłynąć na rozwój eklektycznych koncepcji filozoficznych, komponujących się z kolorytem epoki hellenistycznej. Inną kwestią jest, że Zenon nie pozostał szczególnie długo na wyspie, a jego zamiłowanie do kultury helleńskiej kazało mu napawać się tą ambrozją w samym sercu greckiego świata. Przypuszczalnie około roku 312/11 p.n.e. filozof przybył do Aten, gdzie pozostał już do końca swoich dni. Zaproszenie, które wystosował do niego Antygon, dotarło zapewne w jesieni życia, ponieważ odmowa filozofa uzasad-

⁶⁸ Problem fałszowania korespondencji w starożytności został podjęty przez W. Speyer, *Die literarische Fälschung im heidnischen und christlichen Altertum. Ein Versuch Ihrer Deutung*, München 1971.

⁶⁹ J. Muir, *Life and Letters in the Ancient Greek World*, New York 2009, s. 177 i n.

⁷⁰ P. Ducray, *Zenon de Kition par Diogene Laerce*, s. 9.

⁷¹ A. Graeser, *Zenon von Kition*, Berlin 1975.

⁷² Diog. Laert. 7.1.?

⁷³ K. Abel, *Stoa*, [w:] *Kleines Wörterbuch des Hellenismus*, Hrsg. H. H. Schmitt, E. Vogt, Wiesbaden 1988, s. 688.

⁷⁴ M. Wolny, *Fondation de Qarthadasht en Afrique du Nord – comme problème dans les recherches sur la chronologie de la plus ancienne histoire de Carthage* (w przygotowaniu 2023).

niona jego zaawansowanym, chociaż zapewne przesadzonym, wiekiem osiemdziesięciu lat (ἑτῶν γάρ εἰμι ὀγδοήκοντα), aż nadto czytelnie eksponuje taką chronologię⁷⁵. Było to zatem już w czasie ponownej konsolidacji kręgu dworskiego Antygona, a więc po roku 272 p.n.e., który wyznaczał koniec rywalizacji Antygonidy z władcą Epiru Pyrrusem.

Powyższa historia jest oczywiście najbardziej przystającą do żywota filozofa wersją, niemniej jednak już w antyku nie było pełnej jasności dotyczącej powodów, dla których Zenon zdecydował się zamieszkać właśnie w Atenach. Zdaniem Diogenesa Laertiosa tak właśnie zechciał los, albowiem opisana przez niego historia przypadku wydaje się należeć do konwencji panegirycznej na cześć stolicy Hellady. W relacji tej czytamy, że Zenon pozostał w Atenach na skutek rozbicia się okrętu⁷⁶, jakkolwiek znane są i inne wersje tej decyzji. Nie można przecież wykluczyć, że Zenon świadomie przeniósł się do Aten, tym bardziej że wyraźne było jego zainteresowanie „pismami sokratycznymi”⁷⁷. Tutaj miał też ukuć swój filozoficzny światopogląd. Ostatecznie jednak system zaproponowany przez filozofa pozostaje kwestią nie do końca jasną⁷⁸, ponieważ nie zachowały się żadne jego pisma⁷⁹.

Wiemy, że na poglądy Zenona miał oddziaływać Krates – uczeń słynnego Diogenesa⁸⁰. Jak przekonuje W. W. Tarn, ta zależność czyniła z Zenona filozofa nieużytecznego, a także przydawała jego myślom cech sytuujących ten światopogląd w pobliżu poglądów anarchistycznych. Jego traktat *O państwie* przypuszczalnie stanowił swoiste kuriozum, dezawuujące utopijny fantazmat, który raczej nie mógłby być przydatny władcy w realnym królestwie⁸¹. Filozofia cynicka legła jednak zaledwie u podstaw systemu, do którego ewolucyjnie dochodził Zenon, dlatego przypuszczalnie nauka Kratesa była dla niego zaledwie praktycznym przykładem życia filozoficznego, jedynie częściowo odpowiadającym potrzebom duchowym. Jak sądzi G. Reale, w nauczaniu Kratesa brakowało adekwatnego uzasadnienia teoretycznego dla życiowych wyborów, skąd być może brało się zainteresowanie nauczaniem Sokratesa⁸². Filozof ten twierdził, eksponując rolę *psyche*, że człowiekiem prawdziwym może być jedynie człowiek wewnętrzny. Wynikało

⁷⁵ Diog. Laert. 7.1.9.

⁷⁶ Diog. Laert. 7.2.

⁷⁷ G. Reale, *Historia filozofii starożytnej*, t. 3, Lublin 2004, s. 317.

⁷⁸ W. Denis, *Die Politia des Zenon von Kition: Über die Rollen der Normfiguren im Staat der Erziehung zur Tugend*, „Zeitschrift für philosophische Forschung” 72/1, 2018, s. 75–94.

⁷⁹ Dane na temat pism Zenona z Kition zostały ostatecznie uporządkowane przez Hanas von Arnima w ramach korpusu *Stoicorum Veterum Fragmenta*, zob. G. Reale, *Historia filozofii starożytnej*, s. 317.

⁸⁰ Diogenes z Synopy.

⁸¹ W. W. Tarn, *Antigonos Gonatas*, s. 230.

⁸² S. Wyszomirski, *Stoicka koncepcja czasu*, „Collectanea Philologica” 3, 1999, s. 173 twierdzi, że: *Stoicy, chociaż uważali się za kontynuatorów nauk Sokratesa, to jednak, w przeciwieństwie do niego, zajmowali się nie tylko samą etyką, ale także naturą universum*. Tym samym, jak twierdzi G. Reale, *Historia filozofii starożytnej*, s. 319, sokratyzm w wydaniu cynickim stał się w gruncie rzeczy praktyką życia, zaś refleksja ograniczała się do wypracowywania nielicznych zasad i norm, które były bezpośrednio stosowane bez popierania stosownym wywodem teoretycznym.

z tego przeto, że dobrami nie są dobra zewnętrzne, lecz wewnętrzne, natomiast szczęście polega na urzeczywistnieniu się tych dóbr. Uniwersalna wartość tego poglądu wydaje się polegać na tym, że czynniki zewnętrzne nie mogą stanąć na przeszkodzie urzeczywistnieniu się tych nadrzędnych wartości, ponieważ one nie przynależą do ciała, natomiast jedynie ciało można uśmiercić. Dla urzeczywistnienia się wartości, a zarazem szczęścia, konieczna jest nauka, a zatem wiedza prawdziwa⁸³.

Z punktu widzenia rozważań prowadzonych nad kręgiem intelektualnym Antygona Gonatasa szczególnie ważne wydaje się to, że Zenon w swoim nauczaniu jawił się jako filozof eklektyczny. Możliwe, że w swoich poglądach bliski był szkole sokratycznej mniejszej, czyli szkole megarejskiej, która w tym czasie jeszcze odnosiła sukcesy⁸⁴. Przypuszczalnie Zenon był również uczniem Stilpona, przedstawiciela megaryzmu, sięgającego najdalej w polemikach z założeniami logiki dyskursywnej⁸⁵. Warto wspomnieć, że logika dyskursywna właściwa była każdej formie pluralizmu – także platońskiego⁸⁶. Analizując działalność Zenona, Diogenes Laertios stara się również uwypuklać elementy wspólne zarówno z nauczaniem, jak i sławą Platona.

Eklektyzm poznawczy stający się eklektyzmem światopoglądowym mógł pozwalać na dostrzeganie w poglądach Zenona znamion uwieńczenia procesu ewolucji myśli helłeńskiej. A zatem popularność Zenona nie musiała być pochodną głoszonych przez niego prawd, a wyrastała na bazie polifonii filozoficznych głosów, które przezeń przemawiały. Atrakcyjność Zenona dla władcy Antygonidów mogła być przeto rzeczywiście niekwestionowana, a jego oferta wobec filozofa wydaje się historycznie uzasadniona. Chociaż W. W. Tarn zakładał, że Antygon w istocie należał na przyjazd filozofa do Pelli, podnosił wątpliwości dotyczące odmowy wystosowanej przez filozofa do króla, a zwłaszcza argumentu odnoszącego się do wieku Zenona. Skądinąd nie bez racji uważał, że sytuacja przedstawiona u Diogenesa Laertiosa jest efektem późniejszej fabrykacji esencjonalnego opisu. Nie bez racji również Tarn odrzucał zanegowanie całego epizodu podkreślając, że rola, w której filozof miał wystąpić na macedońskim dworze, powinna być rozpatrywana w kontekście inżynierii zarządzania państwem. Tarn uważał bowiem, że Antygon miał raczej na myśli kreowanie filozofa na swojego duchowego reżysera, zaś jego odmowę rozpatruje w kategoriach politycznej ostrożności Zenona, który pragnął zachować neutralną postawę wobec spraw politycznych. Poza tym brytyjski uczyony powątpiewał, aby Zenon ze swoim światopoglądem mógł być rzeczywiście użyteczny dla aranżowania polityki Antygona – z ironią twierdząc, że macedoński władca, będąc już wówczas w śred-

⁸³ G. Reale, *Historia filozofii starożytnej*, s. 319.

⁸⁴ G. Cambiano, *Il problema dell'esistenza di una scuola Megarica*, [w:] *Scuole socratiche minori e filosofia ellenistica*, Bologna 1977, s. 25–53.

⁸⁵ M. Haake, *Megara and 'the Megarians': a City and its Philosophical School*, „Teiresias” (Supplements Online) 1, 2018, s. 240–245.

⁸⁶ Diog. Laert. 7.2; G. Reale, *Historia filozofii starożytnej*, s. 91.

nim wieku, o sztuce rządzenia państwem zdążył już więcej zapomnieć, aniżeli Zenon się kiedykolwiek nauczył: *Antigonos, a man of middle age (...) must have already forgotten more about the art of governing than Zeno had ever learnt*⁸⁷.

W istocie jednak liczył się koloryt potencjalnego zachwytu wielkim filozofem, aniżeli utylitarny wymiar jego doradczych usług. W istocie bowiem – i tę intencję pierwszy list oddaje najbardziej – Antygon po prostu życzył sobie, aby Zenon przebywał na jego dworze. W tym punkcie intencja ta zgodna jest z pryncypiami okresu hellenistycznego, kreującego swoiście rozumianą rywalizację pomiędzy dworami władców, albowiem – jak podkreśla R. Strootman – sławne osoby na dworze dowodziły wysokiego statusu monarchii. Królowie prześcigali się nawzajem w procesie zawłaszczania wybitnych osobowości świata nauki i kultury. Strootman skądinąd dość eufemistycznie podkreślił, że stworzenie królewskiego patronatu było niejako kontynuacją wojny, tyle że prowadzonej przy pomocy innych środków (*Patronage was a continuation of war with other means*)⁸⁸. Oczywiście teza ta opiera się na przeświadczeniu o konkurencji pomiędzy mecenatami dworskimi, a na jej wylansowanie nie pozostawała bez wpływu sytuacja w Europie nowożytnej, gdzie prowadzono zaciętą rywalizację zarówno w dziedzinie sztuki dekoratorskiej⁸⁹, jak też i innych przejawów kultury⁹⁰. Trzeba zatem pamiętać, że to w nowożytnej Europie powstał niebezpieczny pod względem metodologicznym pryzmat, przez który postrzegano dwory hellenistyczne. W pewnych zarysach schemat ten funkcjonuje do dzisiaj.

Hellenistyczną rywalizację pomiędzy dworami moglibyśmy klasyfikować jako konkurencję środowisk, nie zawsze zbieżną z interesami politycznym, tym bardziej że dla władców – szczególnie we wczesnym okresie hellenistycznym – niezmiennym punktem odniesienia pozostawała postać Aleksandra Wielkiego. W tej konkurencji, polegającej na organizacji dworu, przodowała Aleksandria, co w dużej mierze wynikało z możliwości finansowych Ptolemeusza. Elity przesądzające o jakości państwa kosztują, a nawet warto podkreślić, że one muszą kosztować. Jak zauważa Strootman, Ptolemeusze na ogół wygrywali w konkurowaniu o otaczanie się prominentnymi postaciami. Zabiegi Antygona o pozyskanie Zenona na swój dwór uczony dostrzega zatem w szerszej perspektywie rywalizacji dworów. Chociaż bowiem filozof odrzucił propozycję Antygonidy, to jednak w wyniku tej mediacji władca zyskał dla swojego dworu Persajosa⁹¹. Z pewną dozą prawdopodobieństwa można twierdzić, że w pozyskiwaniu znamienitych postaci Anty-

⁸⁷ W. W. Tarn, *Antigonos Gonatas*, s. 230.

⁸⁸ R. Strootman, *The Hellenistic Royal Court*, s. 211.

⁸⁹ M. Wolny, *Dzieje Hannibala – literatura antyczna a malarskie wyobrażenia*, „Studia Europea Gnesnensia” 20, 2019, s. 28; M. Wolny, *Reception of the Ancient Symbolism of Hannibal's Dream. Based on the Example of Jan Miel's Painting 'Il Sonno di Annibale fra gl'Iberi'*, „Res Historica” 50, 2020, s. 12–14.

⁹⁰ J. Kruedener, *Die Rolle des Hofes im Absolutismus*, Stuttgart 1973, s. 22.

⁹¹ R. Strootman, *The Hellenistic Royal Court*, s. 210–211 (tamże także inne przykłady „transferów” pomiędzy dworami znamienitych osobowości świata hellenistycznego).

gon Gonatas mierzył wysoko, dlatego chociaż Zenon nie przybył na jego dwór, znalazł w nim ważnego zewnętrznego mediatora, za sprawą którego starania o zasilenie dworu intelektualistami nie okazały się wszakże całkowicie bezskuteczne. Wydaje się to aż nadto dobrze uzasadniać, dlaczego Antygon zwrócił się ze swoją prośbą właśnie do Zenona z Kition.

Konkluzja

Wymiana myśli pomiędzy królem a filozofem pozwala, dezawuuując oczywisty konwenans prezentowanych przez Diogenesa Laertiosa opowieści, wskazać kilka interesujących kwestii. Przede wszystkim, chociaż truizm spostrzeżeń dotyczących organizacji dworu jako wizytówki władcy jest aż nader dostrzegalny, to jednak jego organizacja w macedońskiej Pelli odkrywa sytuację skądinąd specyficzną. Jej wyjątkowość dotyczy budowania intelektualnej rangi oświeconego dworu Antygonidów w ważnym momencie dziejowym, gdy następowało ugruntowywanie potęgi dynastii, zwłaszcza mogącej się rozwijać po oddaleniu niebezpieczeństwa ze strony Pyrrusa. Z jednej strony Antygon II Gonatas, działając z bagażem dość trudnego do ukrycia kompleksu na punkcie świetności Aten, zdecydowanie chciał korzystnie wpisać się w hellenistyczną rywalizację dworów, z drugiej zaś prezentacja jego działań może być obarczona echem negatywnego przekazu na temat Macedonii. Władca uczestniczy zatem w budowie kapitału intelektualnego dworu, aby sprostać konwencji, ale jego działania mogły zostać wyolbrzymione przez tradycję nieprzychylną Macedonii, wskazującą na króla pragnącego ucywilizować barbarzyńców i słuźalczo zabiegającego o łaski filozofa-starca Zenona, którego gotów jest podejmować na swoim dworze. Wymowę tej retorycznej logiki wzmacnia odmowa mędrca, który oddał umizgi króla przy pomocy szeregu wzniosłych nauk. Koncepcja ta dezawuuje zatem ekskluzywizm i swoiście pojmowaną misyjność kultury helleńskiej, sprzyjając sceptycznemu potraktowaniu formalnej strony korespondencji. Rezerwę w tej sprawie wzmaga również repertuar leksykalny wykorzystany w korespondencji. Poza tym pewien sceptycyzm budzi też forma zaproszenia filozofa na dwór w Pelli. W tym miejscu można się bowiem zastanawiać, czy były to rzeczywiste schematy polityki kulturalnej dworu Antygona. Zapewne rozpatrzenie tego wymagałoby pewnego rozwinięcia opartego o analizę mobilności przedstawicieli elit świata hellenistycznego, co w niniejszych rozważaniach pozostaje kwestią otwartą. Niemniej jednak z punktu widzenia schematu budowy intelektualnego zaplecza na dworze Antygona sytuacja ta wydaje się rzucać światło na inną jeszcze, równie ważną kwestię, dotyczącą rywalizacji z Pyrrusem. Walka Antygona z Pyrrusem była ważnym aspektem prowadzonej przez niego polityki zarówno w trakcie, kiedy gra ta się toczyła, jak też później, gdy zwycięstwo nad władcą Epiru mogło stać się użyteczne dla Antygonidy, albowiem spełniało ważne cele propagandowe.

Tworząc antytetyczną konstrukcję Antygon mógł zademonstrować swoją wyższość. Celowi temu mogło zatem służyć nawiązywanie kontaktów z osobistościami filozoficznego świata, które cechował stosowny „kapitał symboliczny”. Starania dworu w Pelli o pozyskanie Zenona lub osób z jego kręgu wydają się zatem niewątpliwe. Zgodnie z taką konstrukcją Antygon – władca oświeconego dworu, zapelnianego przez znamienite postaci o najwyższych kompetencjach intelektualnych, jawi się jako zwycięzca nad poślednim i prymitywnym Pyrrusem. W tym sensie starcie z Epirotą, obok zwycięstwa Gonatasa nad Galatami, sprzyjało budowaniu wizerunku dynastii, która poprzez sukcesy i wpisanie się w hellenistyczną konwencję budowała obraz własnego dworu, mogącego uczestniczyć w rywalizacji z innymi potęgami swoich czasów.

Bibliografia

- Aalders G. J. D., *Political Thought in Hellenistic Times*, Amsterdam 1975.
- Andreotti R., *Die Weltmonarchie Alexanders des Großen*, „Saeculum” 8, 1957, s. 120–166.
- Badian E., *Alexander the Great and Unity of Mankind*, „Historia” 7, 1958, s. 425–444.
- Baldwin B., *Alexander, Hannibal, and Scipio in Lucian*, „Emerita” 58/1, 1990, s. 51–60.
- Bichler R., *Hellenismus*, Darmstadt 1983.
- Billows R. A., *Antigonos The One-Eyed and The Creation of The Hellenistic State*, London 1990.
- Billows R. A., *Kings & Colonists. Aspects of Macedonia Imperialism*, Leiden/New York/Köln 1995.
- Bocker M., *Aristoteles als Alexander Lehrer in der Legende*, Bonn 1966 (Diss.).
- Bosworth A. B., *The Legacy of Alexander: Politics, Warfare, and Propaganda under the Successors*, Oxford 2002.
- Calame C., *Poétique du <mythe> dans la littérature grecque: Hélène, Herodote et la pragmatique de l'historiographie*, *Lalies* 18, 1998, s. 71–107.
- Chroust A.-H., 1973, *Was Aristotle Actually the Chief Preceptor of Alexander the Great? [w:] Aristotle: New Light on Life and on Some of His Lost Works: Some Novel Interpretations of the Man and His Life*, ed. A.-H. Chroust, Notre Dame 1973, s. 125–132.
- Deferrari R. J., *Lucian's Atticism*, Amsterdam 1969.
- Denis W., *Die Politeia des Zenon von Kition: Über die Rollen der Normfiguren im Staat der Erziehung zur Tugend*, „Zeitschrift für philosophische Forschung” 72/1, 2018, s. 75–94.
- Droysen J. G., *Geschichte des Hellenismus*, t. I–III, Basel 1956 (repr.).
- Eckstein A. M., *Moral Vision in The Histories of Polybius*, Berkeley 1995.
- Fellmann W., *Antigonos Gonatas, König der Makedonen, und die griechischen Staaten*, Würzburg 1930.
- Gabbert J., *Antigonos II Gonatas. A Political Biography*, London 1997.
- Geyer F., *Lysimachos*, RE 14.1, Stuttgart 1928, kol. 17–19 n.
- Grimm G., *Alexandria. Die erste Königsstadt der hellenistischen Welt*, Mainz am Rhein 1998.

- Gruen E., *The Hellenistic World and the Coming of Rome*, Berkeley/Los Angeles 1984.
- Gruen E. S., *Hellenistic Kingship: Puzzles, Problems and Possibilities*, [w:] *Aspects of Hellenistic Kingship* (Studies in Hellenistic Civilization VII), ed. P. Bilde, T. Engberg-Pedersen, L. Hannestad, J. Zahle, Aarhus 1996, s. 116–125.
- Gruen E. S., *Rethinking the Other in Antiquity*, Oxford 2011.
- Gruen E. S., *The Coronation of the Diadochi*, „Karanos” 1, 2018, s. 109–119.
- Haake M., *Der Grabstein des Asklepiades Phleiasios aus Eretria – Philosoph und Freund des Menedemos von Eretria? Zu SEG LV 979*, „Museum Helveticum” 67, 2010, s. 233–237.
- Haake M., *Megara and ‘the Megarians’: a City and its Philosophical School*, „Teiresias” (Supplements Online) 1, 2018, s. 237–256.
- Habicht Ch., *Die herrschende Gesellschaft in den hellenistischen Monarchien*, „Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte” 45, 1958, s. 1–16.
- Habicht Ch., *Untersuchungen zur politischen Geschichte Athens im 3. Jahrhundert*, Munich 1979.
- Hartog J., *Mirror of Herodotus: The Representation of the Other in the Writing of History*, Berkeley 1988.
- Heckel W., *Demetrios Poliorketes and the Diadochoi*, „La Parola del Passato” 219, 1984, s. 438–440.
- Hau L. I., *Moral History from Herodotus to Diodorus Siculus*, Edinburgh 2016.
- Jurewicz O. (oprac.), *Słownik polsko-grecki*, t. 1, Warszawa 2000.
- Jurewicz O. (oprac.), *Słownik polsko-grecki*, t. 2, Warszawa 2001.
- Knoepfler D., *La Vie de Ménédème d’Érétrie de Diogène Laërce. Contribution à l’histoire et à la critique du texte des Vies des Philosophes*, Basel 1991.
- Kruedener J., *Die Rolle des Hofes im Absolutismus*, Stuttgart 1973.
- Leão D. F., *O Livro I de Diógenes Laércio: a tradição dos Sete Sábios e a caracterização da figura do sophos*, [w:] *Dos homens e suas ideias. Estudos sobre as Vidas de Diógenes Laércio*, ed. D. Leão, G. Cornelli, M. Peixoto, Coimbra 2013, s. 1–19.
- Leão D. F., *Can we trust Diogenes Laertius? The Book I of the Lives of Eminent Philosophers as source for the poems and the laws of Solon*, [w:] *Dike. Essays on Greek Law in Honor of Alberto Maffi*, ed. L. Gagliardi, L. Pepe, Milano 2019, s. 227–242.
- Leszek K., *Treści o charakterze propagandowym w literaturze wybranych pisarzy z kręgu Gajusza Cilniusza Mecenasa* (rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem naukowym dr. hab. Mirona Wolnego, prof. UWM), Olsztyn 2020.
- Lévêque P., *Pyrrhos*, Paris 1957.
- Maass E., *Commentationum in Aratum reliquiae*, Berlin 1898.
- Nenci G., *Pirro, aspirazioni egemoniche ed equilibrio mediterraneo*, Torino 1953.
- Panagopoulou E., *Antigonos Gonatas: Coinage, Money and The Economy*, London 2000 (diss).
- Pédech P., *La méthode historique de Polybe*, Paris 1964.
- Plezia M., *Aristoteles gegenüber der Monarchie Alexander der Großen*, [w:] *Studien zur Geschichte und Philosophie des Altertums*, Budapest 1968, s. 84–89.

- Rostropowicz J., *Antigonos Gonatas in der „Phainomena“ des Aratos von Soloi*, „EOS” 84, 1996, s. 65–73.
- Saitta G., *Lisimaco di Tracia*, „Kokalos” 1, 1955, s. 129–132.
- Sandberger F., *Prosopographie zur Geschichte des Pyrrhos*, Stuttgart 1970.
- Schmitt H. H., *Antigoniden*, [w:] *Kleines Wörterbuch des Hellenismus*, Hrsg. H. H. Schmitt, E. Vogt, Wiesbaden 1988, s. 58–60.
- Strootman R., *The Hellenistic Royal Court. Court Culture, Ceremonial and Ideology in Greece, Egypt and the Near East, 336–30 BCE*, Utrecht 2007 (diss.).
- Strootman R., *Hellenistic court society: The Seleukid imperial court under Antiochos the Great (223–187 BCE)*, [w:] *Royal courts in dynastic states and empires: A global perspective*, ed. J. Duindam, M. Kunt, T. Artan, Leiden 2011, s. 63–90.
- Strootman R., *Court, Hellenistic*, [w:] *The Encyclopedia of Ancient History* (First Edition), ed. R. S. Baggnall, K. Brodersen, C. B. Champion, A. Erskine, S. R. Huebner, Blackwell 2013, s. 1818–1820.
- Tarn W.W., *Antigonos Gonatas*, Oxford 1913.
- Vlassopoulos K., *Greeks and Barbarians*, Oxford 2013.
- Weber G., *Interaktion, Repräsentation und Herrschaft. Der Königshof im Hellenismus*, [w:] *Zwischen „Haus” und „Staat”: antike Höfe im Vergleich*, ed. A. Winterling, Munich 1997, s. 27–31.
- Wehrli C., *Antigone et Démétrios*, Genève 1968.
- Will E., *The Formation of The Hellenistic Kingdoms*, [w:] *The Cambridge Ancient History* (Second Edition), vol. 7.1 (*The Hellenistic World*, ed. F. W. Walbank, A. E. Astin, M. W. Frederiksen, R. M. Ogilvie), Cambridge 2006, s. 101–117.
- Wills L., *Not God’s People*, Lanham 2008.
- Wolny M., *Działania Pyrrusa w sojuszu z Antygonem Monofthalmosem i Demetriosem Poliorketesem przeciwko koalicji diadochów – uwarunkowania polityczne i konsekwencje wydarzeń lat 307–301 p.n.e.*, „Echa Przeszłości” 19, 2018, s. 9–36.
- Wolny M., *Działalność urbanizacyjna Pyrrusa w Epirze – cassus Beronikidy i Antigonei*, „Echa Przeszłości” 20/1, 2019, s. 53–79.
- Wolny M., *Dzieje Hannibala – literatura antyczna a malarskie wyobrażenia*, „Studia Europea Gnesnesia” 20, 2019, s. 27–54.
- Wolny M., *Reception of the Ancient Symbolism of Hannibal’s Dream Based on the Example of Jan Miel’s Painting ‘Il Sonno di Annibale fra gl’Iberi’*, „Res Historica” 50, 2020, s. 11–33.
- Wolny M., *Fondation de Qarthadasht en Afrique du Nord – comme problème dans les recherches sur la chronologie de la plus ancienne histoire de Carthage* (w przygotowaniu 2023).
- Wyszomirski S., *Stoicka koncepcja czasu*, „Collectanea Philologica” 3, 1999, s. 173–178.
- Zecchini G., *Polibio, la storiografia ellenistica e l’Europa*, Milano 1986.

Correspondence between Antigonus II Gonatas and Zeno of Citium – a contribution to the discussion on the formation of an intellectual circle at the Antigonid court

Summary: This article analyzes the correspondence between the Antigonid ruler Antigonus II Gonatas (283–239 BC) and the philosopher Zeno of Citium (333/2–262 BC) that was described in historical records by Diogenes Laertius. The epistolographic evidence amounts to merely two letters that were delivered in rhetorical convention and espouse Stoic views. In his letter to Zeno, Antigonus implored the philosopher to offer intellectual support to his court. However, Zeno diplomatically declined the king's offer of hospitality on account his old age. An analysis of the ideas exchanged by the king and the philosopher suggests that Antigonus was hoping to raise the intellectual rank of the Antigonid court and promote its enlightenment, despite the fact that his efforts were tainted by negative attitude towards Macedonia. By turning to the prominent philosopher, Antigonus was hoping to gain the upper hand in the rivalry between royal courts which was an integral part of Hellenistic convention, but his request was also personal. Antigonus' ambition was to be regarded as the ruler who defeated Pyrrhus (272 BC), and he also sought to demonstrate his superiority over the king of Epirus, including in the intellectual sphere.

Keywords: Hellenism, Antigonus II Gonatas, Zeno of Citium, Pyrrhus, court propaganda